

ГОДИНА 1996.
YEAR 1996.

Свеска -1
Volume - 1

ПРЕГЛЕД ГЕОГРАФСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ
REVIEW

М. Спасовска и др: ЕТНИЧКИ САСТАВ СТАНОВНИШТВА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ Едиција - Етнички простор Срба, Универзитет у Београду, Географски факултет, Стручна књига Београд, 1992. године, књига 2, страна 104, у прилогу: пет карата, осам табела статистичких података. Издавач Географски факултет Београд, Студентски Трг 3/IV

Демографска наука све више добија на значају. Потреба познавања демографије, њене методологије, анализа, синтеза и кретања постали су нужност у свјетским кретањима. Људски ресурси постали су најзначајнији фактор не само планирања, него и даљег развоја, цивилизације и свјетског прогреса. У XX вијеку демографска кретања су и фактор економског развоја, друштвеног развитка, стратегија, чиниоци геостратегије и геополитике.

Вриједни наставници и научни радници Географског факултета у Београду покренули су и реализовали један значајан научни пројект "Етнички простор Срба". То је један веома важан, значајан, грандиозан научни пројект реализован у веома тешким условима (санкције), јер су и научни радници били изоловани и била им је онемогућена свака комуникација са свијетом. Књига Етнички састав становништва Босне и Херцеговине је саставни дио те значајне Едиције (књига: 2), а има девет цјелина:

- Литература и напомене и
- Прилози: Статистичка документација: осам табела и пет карата које су први пут објављују.

Књига је због свог значаја преведена на енглески, пољски и грчки језик. Овај научни подухват реализован је примјеном савремене научне методологије, обимне научне грађе, извора, документације, литературе, сопствених опсервације, анализе, синтезе. методологија и реализација, коначни резултати презентирани су научној и другој јавности јединственим критеријумима, једнаким за све три главне етничке заједнице: српско-православну, хрватско-католичку и муслиманско-исламску.

Истакнути су најважнији фактори. узроци и посљедице етно-демографских промјена и процеса, утврђено је њихово поријекло, генеза и просторна дистрибуција. Вриједност књиге - научног дјела је и у научној анализи појава узрока и синтези њихвих посљедица. Извршена је анализа свих релевантних фактора (политичких, економских, историјских и др.) који нису утицали на развој популације у бившој Босни и Херцеговини. Утврђене су важне чињенице које су карактерисале становништво бивше Босне и Херцеговине (велика просторна измјешаност становништва три најмогбројнија ентитета, несклад у развоју популације, неравномјерна бројност,

различита насељеност, однос руралног и урбаног становништва и друге. Овај начин рада - књига је и значајни допринос етничке анализе развоја становништва све три најмногољудније етничке заједнице што је до сада била "табу" тема или се проблематици једнострано приступало. Отуда заслуга и признање ауторима да су поред научне савјести показали и висок степен етике свога стваралаштва и личним ставом и изјашњењем допријели и неким рјешењима националне проблематике у најтежим данима српске историје и његовог народа. Укупна проблематика третирана је на објективан, високостручан и научно прихватљив начин. Аутори се књигом нису одужили само науци и своме раду, него својим научним и националним опредељењем доказали, саопштили свјету истину.

Значајки су обрађена четири најзначајнија периода за развој становништва бивше Босне и Херцеговине: - турски, - аустроугарски, - период између свјетских ратова и послерије II свјетског рата.

У предговору дијела проф. др Јован Илић истиче квалитете стваралаца и књиге, њихов научни приступ и способност анализе и синтез демографских појава, које су на простору бивше Босне и Херцеговине и сложене и довољно неистражене. Анализира у најкраћем садржају и истиче практичну корист: "1. омогућује свим читаоцима да се детаљно и дубље упознају са етничким карактеристикама и просторним размјештајем главних етничких заједница Босне и Херцеговине и 2. омогућује политичким и другим институцијама и факторима који се баве правно-политичким, војним, културно-просвјетним, економским и другим питањима овог простора да боље упознају, схвате и разумију његове етно-

демографске чињенице и проблеме, који су utkани у све поре друштвеног живота. Зато је врло добро да се ово дело ставља научно-стручној и осталој јавности на увид и коришћење".

У Уводном дијелу књиге истакнуте су у најкраћем историјске и географске карактеристике бивше Босне и Херцеговине, као и значај тог простора у односу на његово окружење. (Поткрале су се неке мање и неважне грешке: Бивша Б и Х била је велика 51.129 km² (а не 51,120 km²), а дужина обала је 25 km (а не 20 km).)

У поглављу Етнички састав становништва до краја турске владавине дат је преглед насељености територије бивше Босне и Херцеговине од палеолита до 1878. године. Наводе се значајни извори за бројно стање становништва, као дефтер из 1468/69. године који је на овом простору регистровао 37.125 хришћанских и свега 332 муслиманске куће; турског историчара Омер Лутфи Баркана по којем је било 334.325. становника (период 1520-1530. године), а од тога 38,7% муслимана. Наводе се и подаци пописа 1875 и 1876. да је у Босни и Херцеговини тада било (тадашњим границама простора) око 1,050.000 становника. у том периоду православно становништво насељавало је више од 53% простора а према индивидуалним пописима православних је било од 43,0 до 52,90%. Иако су турски пописи били нетачни, ипак их је требало навести за период од 1860. до 1875.

Аустроугарска администрација која је била доведена до перфекције у Босни и Херцеговини извршила је четири пописа према религијској припадности. На сва четри пописа (1879, 1885, 1895 и 1910. године) већинско становништво у Босни и Херцеговини је православно (42,88 до 43,49%).

Муслимана је било 32,25 до 38,75% католика 18,08 до 22,87% и осталих 0,31 до 1,39%. У 27 котара већинско становништво било је православно, у 15 котара и граду Сарајеву већинско становништво било је муслиманско, а у 12 котара католичко (1910. године). У урбаној популацији (1910. године) било је 50,76% муслимана, 24,49% католика и само 19,92% праославних. Пописом 1879. године било је евидентирано да Босна и Херцеговина има 1,158.164, становника, а 1910. године 1,898.044 становника.

Ратна разарања (1914-1918. године) утицала су знатно на популациона кретања становништва Босне и Херцеговине, Срби су гинули; муслимани се исељавали (Турска, Косово); а колонизовано страни становништво за вријеме Аустроугарског периода (био је међу њима велики број католика), такође се исељавало (највише у САД, Канаду, Аустралију и друге земље).

Између два свјетска рата извршена су два пописа становништва (1921 и 1931. године), било је 1,820.440, односно 2,323,555 становника. Већинско становништво чинили су православни 43,87 и 44,25%, затим муслимани 31,07 и 30,90%, и католици 23,48 односно 23,58% и остали 1,58 и 1,27%.

У већини срезова већинско становништво чине православни 28, муслимани у 13 и католици у 12 (1931. године).

Послије II свијетског рата вршени су пописи 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 и 1991. године. Посљедице II свијетског рата за српско становништво биле су катастрофалне, Срби су чинили 72,1% жртава геноцида, са огњишта протјерано је 400.000 Срба. У периоду од 1945-1948. године 98% свих исељених из Босне и Херцеговине чине Срби. И поред тога Срби чине већинско

становништво и пописом становништва 1961. године, у Босни и Херцеговини. Првим послеријатним пописом (1948. године) у Босни и Херцеговини било је 2,565.227 становника, (православних 44,32, муслимана 34,71 и католика 22,61%). Последњим пописом (1991. године) у бившој Босни и Херцеговини било је 4,364.574. становника (Срба 33,5 муслимана 43,7 и Хрвата 17,3 и осталих 5,5%). Истакнута је и територијална подјела и њена демографска карактеристика, миграције, етничка хомогенизација, домаћинство и односи посједа и популације. Одговоре на многа отворена питања дале би и структуре по добу етничких група.

Дати су веома корисни Закључци, статистички подаци и веома квалитетне и корисне карте. Литература, извори и грађа су богати, али могли су се технички и квалитетније дати (формална примједба).

Овом квалитетном књигом (као и комплетном Едицијом), вриједни научни радници Географског факултета - аутори ове књиге дали су један веома значајан допринос, нови, објективнији и стваралачкији приступ указивању и ријешавању популационих проблема Срба. Да смо ову књигу имали двије - три године прије она би сигурно у многоме утицала на нека судбоносна питања Срба у бившој Босни и Херцеговини. Свима онима који се баве било којим питањем Срба књига ће бити неопходна литература и инспирација, зато трба да је има свака наша библиотека, школа, факултет, научни радник, грађанин. Она отвара низ питања и одговара успјешно на њих, зато заслужује велику пажњу јавности, највишу могућу оцјену и признање.

Књига је писана по свим правилима модерне научне методологије, а

њени аутори и корисници нису ни свјесни какво је одјело добила српска наука и наука о становништву.

Здравко Маријанац

РЕСУРСИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.
Зборник радова симпозијума. Географско друштво Републике Српске и Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука, мај 1995. стр: 1-375. Штампа "Ветар" Панчево. Тираж 500 примерака. Цијена 100 динара.

Прво стручно удружење Републике Српске, њено Географско друштво, основано 29. маја 1993. године у Бањој Луци, одржано је у ратним околностима први научни симпозијум. Публикација је објављена уз помоћ донатора. Уређивачки одбор: др Рајко Ђато, др Здравко Маријанац и Мирослав Вујатовић, поднио је главнину напора организовања симпозијума, одк је главни уредник (др Р. Ђато) поднио терет уређивања и штампање зборника симпозијума у истој години, кад је и одржан!

Симпозијуми се одржавају, кад за њима постоје не само потребе, него и одговарајући научни и други кадрови и снаге. У једном тешком, дугом, грађанском, вјерско-етничком рату на просторима бивше Б и Х и Хрватске, гдје је српски народ створио своје државе, постајала је велика потреба, посебно за Републику Српску, тада још међународно непризнату, да се научно сагледају и оцијене са што више страна њени ресурси, као основ њеног опстанка. Ресурси су одређивани од физичке средине до књижевности и ликовне културе. у вријеме одржавања симпозијума РС се бранила свим снагама од бројних домаћих и међународних противника. У таквим околностима, у највећем граду РС одржан је први научни симпозијум

Географског друштва Републике Српске.

На симпозијуму је изнешено 38 саопштења са више од педесет аутора у два дана рада (25. и 26. маја 1995. године у Банском двору). Ево аутора и наслова тих саопштења: Др Д. Јакшић/ Ресурси Републике Српске - уводно излагање; др Р. Ђато: Република Српска - географске детерминанте интегралног и регионалног развоја (Овај реферат представља уводно географско излагање о чему ће бити ријечи нешто касније); др С. Максимовић, Д. Спасов, О. Јовановић, Т. Поповић, Л. Урошев и С. Ђорђевић: Клима Републике Српске; др Р. Чомић и Б. Крупљанин: Валоризација шумских ресурса Републике Српске; др С. Николић, др Ј. Стојчић и др М. Дардић: Ратарска производња у Републици Српској; др Ј. Кондић и Р. Бакић: Производња уљане репице у функцији биодизела; др Г. Кременовић: Воћарство Републике Српске - стање и могућности; др М. Дујић: Сточарство у Републици Српској; др М. Милићевић и Д. Јарић: Хидроенергетски потенцијал Републике Српске; др Р. Братић, др Б. Јакшић, др Д. Ђурић и Д. Сопић: Воде и могућности наводњавања пољопривредних површина Републике Српске; др Б. Јакшић, др Д. Ђурић, др Р. Братић и Д. Сопић: Заштита пољопривредног земљишта од сувишних вода; др Д. Василева: Мрежа станица за подземне воде у Семберији (1947-1990) и значај осматрања; др С. Стевановић: Приказ стања хидролошке информационе базе слива реке Уне као основ за оптимално управљање њеним водама; др Д. Труља: Термоминералне воде и геотермална енергија Републике Српске; др В. Ђуричковић: Соларни потенцијал Републике Српске - Глобално значење и његова поузданост; др Д. Мијатовић и др Д.

Секулић: Електроенергетски биланс Републике Српске; мр П. Гверо: Биомаса као енергетски ресурс Републике Српске; др Р. Лазаревић: Туристичке пећине у Републици Српској; др Р. Давидовић, др М. Љешевић, др Љ. Миљковић и мр П. Ђуровић: Спелеолошки објекти Петровачког и Лушци поља у Републици Српској; др Ђ. Марић: Анализа просторне структуре индустрије у Републици Српској; Љ. Протић: Минерални ресурси Републике Српске као основа индивидуалног развоја; др Б. Недовић и др В. Мејкић: Еколошка проблематика антропогеног коришћења еколошких ресурса; др Ј. Илић: Проблеми људских ресурса Републике Српске; др Б. Кривокапић: Елементи развоја популације бивше Б и Х од 1850-1991. године и вредновање демографске основе на примјеру Републике Српске; др З. Маријанац: Демографски проблеми граничних, брдско-планинских простора југозападног дијела Републике Српске; мр Д. Тошић, др С. Стаменковић и М. Милнчић: Природни ресурси и размештај насеља источне Херцеговине; др С. Пашалић: Природни ресурси Семберије и њихов утицај на развој и размештај насеља; др М. Бјеловитић: Средња Посавина Републике Српске - ресурси природне и друштвеногеографске средине; др М. Пецељ: Српска херцеговина - ресурсна акица и логика простора; др Д. Јакшић: Привредна структура Републике Српске у структури привреде српских земаља; др Р. Томаш: Ресурси Републике Српске у контексту јединственог тржишног простора српских земаља; др С. Ђорђић: Актуелна питања односа природних ресурса и привредног развоја; др М. Стојановић: Образовање - Ресурс Републике Српске; мр Р. Ракић: Народна

култура и народни живот у очуваној природној средини - непроцењиво благо Републике Српске; Р. Рисојевић: Књижевност и издаваштво као ресурси будућег развоја Републике Српске; В. Поповић, Д. Бијелић и М. Радивоја: Анализа стања музеја и музејске дјелатности на територији Републике Српске; В. Грандић: Ликовни тренутак Републике Српске и др В. Лукић: завршна ријеч.

Дајемо краћи осврта на нека географска саопштења, "Република Српска - Географске детерминанте интегралног и регионалног развоја" др Р. Ђната представља прави, уводни-географски реферат, који полази од историјског и политичко-географског оквира, без кога јене могуће схватити садашње стање и промлеме. Аутор види основну грешку рјешавања српског националног питања у стварању вјештачке, југословенске државе, у којој је српски народ и даље остао разједињен у административним јединицама ствараних вјековима од страних сила. Из тога је произишао геноцид 1941. година као и 1991-1995. године. Следи анализа битних ознака РС у њеним тадашњим оквирима (мај 1995, са 34.000 km²), те обрада фактора развоја (становништво, ресурси, привреда). Аутор је подијелио РС на четири нодално-функционалне регије: Баналучку, Добојско-бјељинску, Сарајевско-зворничку и Требињско-србињску."

Анализа просторне структуре индустрије у Републици Српској" др Ђ. Марића указује на десет индустријских подручја РС, која се карактеришу извјесном функционалном цјеловитишћу и не представљају регионализацију РС. Највеће просторно, са највише становника и запослених у индустрији је баналучко подручје. (4,28 поена пре-

масредњаку РС од 1,78). Слиједи приједорско подручје (4,21), бијељинско-брчанско (3,23), зворничко (2,52), блиско средњаку је требињско подручје (1,17), док су остала у знатном заостатку.

"Елементи развоја популације бивше Б и Х од 1850-1991. године и вредновање демографске основе на примјеру Републике Српске" др Б. Кривокапића указује на битну чињеницу да муслиманска и католичка популација расла у наведеном периоду годишње за 8,6%, док је код православној популације пораст био 5,7%. Демографска основа РС понеким индикаторима је најбоља у Сарајевско-зворничкој регији (13,4 поена), слиједи Добојско-бијељинска, Бањалучко-Приједорска, док најслабије стоји Требињско-фочанска регија (10,8 поена).

"Демографски проблеми граничних, брдско-планинских простора југозападнoг дијела Републике Српске" др З. Маријанца. бави се простором, који је освојен од стране хрватско-муслиманских снага уз одлучујућу помоћ НАТО пакта. Дејтонским уговором РС враћена су само рубна подручја Петровачке, Дрварске, Гламочке и Купрешке општине, док је цијела Граховска остала у МХ Федерацији. Аутор указује на демографску катастрофу цијелог подручја, које стално губи становништво, постаје старије, број ученика у школама се у периоду 1965-1990. године више него преполовио. Геноциду II свјетском рату, затим колонизација у Војводину, имали су тешке посљедице поразвоју становништва наведеног простора. Аутор се залаже за хитне мјере државе и друштва на ревитализацији важнoг геополитичког простора РС.

"Привредна структура Републике Српске у структури привреде српских земаља" др Д. Јакшић пред-

ставља вриједан прилог у ком аутор указује на заостајање неразвијених дијелова бивше државе (углавном српских). док су најбоље прошле, најразвијеније републике Словенија и Хрватска, које су користиле сировине осталих и заокруживале своје економије. Би Х је промјеном система привређивања са централизованог на децентрализовано, прошла веома слабо. Република Српска, има према аутору повољну структуру и веома је комплементарна индустрији и привреди СР Југославије.

Узето у цјелини, Зборник симпозијума Ресурси Републике Српске представља вриједно дијело, посебно данас у недостатку одговарајуће литературе, па ће стога имати значајну употребу дуж времена. Због наведеног, Зборник на велику вриједност за највећи број научних радника, али и за наставнике географије. Зато би се он трабао наћи како у библиотекама школа тако и у рукама наставника. Ратне околности су биле одлучне за скроман тираж.

Милош Бјеловитић

Др Мирко Грчић АНАЛИЗА ПРОСТОРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИНДУСТРИЈЕ РЕГИОНА БЕОГРАД, Економски институт, Београд 1990. (стр. 237)

Књига Мирка Грчића представља значајан допринос веома сиромашној и оскудној литератури из подручја индустријске географије. Својим садржајем она укључује и развијтава низ проблема посебно значајних са географског аспекта. Писана је веома студиозно и садржајно на завидном методолошком нивоу.

Ова књига садржи велики број корисних оцјена и ставова који се односе на унапређење просторне организације и

функционисања индустрије у региону Београда. "Индустријски систем Београда је велики и сложен, уз то врло динамичан ...", како истиче аутор, чије усложњавање и компоновање проистиче из егзогених (организујућих и дезорганизујућих) и ендогених (самоорганизирајућих) фактора. Важно је истаћи системски приступ на коме се базирају савремена географска проучавања, те ова књига представља значајан научни допринос развоју индустријске географије код нас.

У овој књизи су дефинисани основни циљеви и задаци, презентирани главни теоријско-методолошки правци и приступи истраживању просторне организације индустрије различите научне провенијенције, анализирани организационе, гранске и територијалне карактеристике индустријског система Београда, те размотрена спрега индустријског система и окружења, као и основни механизми и процеси функционисања индустријског система региона Београда.

Аутор напушта тзв. традиционалну концепцију географског поимања и дескрипције простора и користи модеран приступ - системску концепцију простора као релативне категорије, дје се анализа базира на узрочно-последичним релацијама међу објектима и то у динамичком смислу. Овакво поимање простор анамехе потребу примјена адекватних метода и модела. Зато се у овој књизи сусрећемо са великим репертоаром статистичких, математичких, графичко-картографских техника и метода које су успјешно примјењене. У то је зналачки кориштен каузално-дијалектички начин размисљања и анализе. То је омогућило да аутор у анализи истовремено користи више релевантних фактора (варијабли) и

да на основу тога дође до закључака вишег степена егзатности, сложености, синтезности и дијалектичности. Знатно допуњен и обогаћен, али и оригиналан репертоар савремених метода анализе индустријског развоја и локације, може се оцијенити као врло значајан допринос нашој теорији и методологији у области индустријске географије, економске географије, али и просторне економије.

У оквиру конкретних анализа, посебну пажњу привлачи грански и територијални развој индустрије региона Београда. Стога је сакупљен и обрађен обиман емпиријски материјал, на основу кога су идентификовани оквирни и објашњени фундаментални процеси у развоју индустрије Београд. С обзиром на интензитет, врсту и карактер веза индустрије и доминантних чинилаца њеног развоја, Београд је након II свјетског рата доживио интензивну индустријализацију. Она је темељито трансформисала урбану средину, социо-географске и економскогеографске, еколошке и урбанистичке карактеристике града. Из ових истраживања јасно се види да је процес индустријализације био главни покретач друштвеног развоја, који је подстицао развојном политиком града, али и ефектима агломерације. Уз то, индустрија је утицала на промјену других дјелатности, на процес терцијаризације и слично. У том периоду развија индустрије Београда поједини фактори локације индустрије мијењали су свој значај, што је утицало на промјену размјештаја индустрије. Генерално посматрајући види се дјеловање контраверзних центрипеталних и центрифугалних сила, чије су територијалне посљедице контрације и деконцентрације индустрије региона Београда. овдје је неопходно истаћи дијалектички карактер ових анализа.

Поред тога, идентификоване су трансформације које свједоче о фундаменталним процесима који се кроз анализирани период одвијају у индустрији Београда. То су процеси просторне децентрализације и дисперзије индустрије. На исти начин означене су високоиндустријализоване општине, односно оне које имају улогу "центара развоја" и које су "периферне" у погледу темпа и достигнутог степена развоја индустрије. У гранској структури сваке општине у региону, индустријског и укупног привредног развоја региона Београда, јасно је да су они налази врло значајни за планирање и унапређивање општепривредног и индустријског развоја Београда.

Садржај књиге је заснован на аутентичним подацима и исцрпној документацији, као и на прецизној и самосталној њиховој обради. Третирање индустрије региона Београда има сврху да демонстрира апликацију математичко-статистичких модела на конкретном примјеру.

Поред обрађене материје, дата је још и врло корисна библиографија изабраних географских радова наших и страних аутора, те закључна разматрања. Уз то потребно је истаћи веома вриједан и обиман картографско-графички инструментариј који перзентује резултате истраживања и који је са великим умјећем урађен и уконпонован у овој књизи, те тако чини јединствену цјелину.

Имајући у виду да је проблематика којом се бави ова књига врло актуелна и значајна, уз то обрађена на врло високом нивоу и на начин какав до сада нисмо имали у нашој литератури, она ће сигурно бити интересантна за све оне који се баве истраживањем и концепирањем просторне организације у

теоријском и практичном погледу.

Ђуро Марић

Српско географско друштво:
ЕКОЛОГИЈА И ГЕОГРАФИЈА У РЕШАВАЊУ ПРОБЛЕМА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ, Посебно издање, књига 69, Београд 1990., стр. 3-181.

У организацији Српског географског друштва и Друштва еколога Србије, 25. и 26. јуна 1988. године, одржан је у Смедереву научни скуп "Екологија и географија у рјешавању животне средине", на којему је поднесено око 50 реферата - саопштења. Наводимо наслове 33 реферата са поменутог скупа који су објављени у књизи 69, 1990. године: Општи поглед на савремену екологију; Географска средина као географска и еколошка категорија; Метод моделовања и истраживања животне средине: Моћ и немоћ у знаности и очувању квалитете животне средине; Геопросторне науке и њихов однос према геоекологији; Географија и заштита животне средине; Смањење инсолације у Београду као последица измијењене средине у нашем главном граду; Еколошке основе друштвеног планирања на примјеру сјевероисточне Словеније; Утицај урбанизације на измјене у красу околине Београда; Значај физиолошке екологије за познавање животних услова ендемичних и реликтних биљака; Значај и примјена математичких метода у аналитичком и систематском проучавању биљних заједница; Еколошки погледи процеса урбанизације; Проблеми флексибилности у урбаној екологији; Геонорфолошки аспекти еколошких истраживања и високопланинске области Проклетија; Стање наставе животне средине на Новосадском универзитету; Проблеми и

процеси деградације високопланинских пашњака; Земљиште као необновљив чинилац биосфере и улога просторног планирања у његовој заштити; Туризам и животна средина; Еколошки процеси у географији; Примјери промјене животне средине у пограничној зони Србије према Бугарској; Антропогени утицаји на интензивирање урвинских процеса у Београдској Посавини; Индустрија као фактор загађивања животне средине у општини Краљево; Систем мониторинга животне средине у урбаним просторима на примјеру Панчева; Улога и значај рудералне флоре и вегетације у екосистемама градских и индустријских насеља; Могућности примјене неких метода у екогеографским проучавањима простора; Картографска анализа аерозагађености Крушевца; Утицај туризма на трансформацију животне средине; О односу економске географије и екологије; Еколошки инжињеринг - нове тенденције у заштити, обнови и унапређењу човјекове средине; Социјално загађење; Пејсаж и закон ентропије; Интеграција науке и животне средине.

На основу разноврсности објављених саопштења стиче се утисак да је садржаје бројних наука захватила еколошизација под утицајем нарасталих потреба у простору претходне Југославије. На приказаном научном скупу, поред географа, еколога и биолога, учествовали су хемичари, шумари, економисти, просторни планери, љекари, туризмолози и други. Они су својим саопштењима дали прилог овом интердисциплинарном скупу. Ми ћемо се посебно осврнути само на неке.

У реферату М. Јанковића: "ОПШТИ ПОГЛЕД НА САВРЕМЕНУ ЕКОЛОГИЈУ И ЊЕН ЗНАЧАЈ" (стр. 5-17) даје се оцјена развоја екологије и

еколошких проблема у Југославији након II свјетског рата. Аутор, између осталог, сматра да у еколошким истраживањима има доста хаотичности, неорганизованости, субјективизма и изолационизма. Фундаментална екологије је била на маргинама проблематике, а примијењена сњ налазила у незавидном стању. Она је била одбаћивана, стављана у својеврсну изолацију у нашем друштву. Није била ни издалека искоришћена колико би било неопходно, посебно у областима заштите и унапређења спољашње животне средине и екосистема.

У саопштењу М. Радовановића и других: "ГЕОГРАФСКА СРЕДИНА КАО ГЕОГРАФСКА И ЕКОЛОШКА КАТЕГОРИЈА" (стр. 18-22) се истиче чворни фундаментални положај географије и екологије у систему знања о животној средини и њихова интегрисана функција. Такав положај резултира из објективне стварности наше планете, дакле из структурно динамичких и развојних процеса географског омотача Земље. Појављује се као уникална, многокомпонентна и макросистемска категорија и као велики саорганизовани и саморегулациони негенотропијски систем. Тај систем (геосистем) интегриса све сфере географског омотача са великим степеном органске и неорганске компактбилности.

М. Брицељ у реферату: "ГЕОГРАФИЈА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ" (стр. 41-45) наглашава да у географији постоји идеална могућност за доказивање географије у изучавању деградираних животних околних, јер се ради о изразитом конфликту биосфере, у којој се човјек родно и коју је наслиједио и техносфере коју ствара сам. То је за географа изазов, јер теоријски има логичан систем за цијелокупно

регионално изучавање. Специјалистичке гране као што су физика, хемија, медицина и друге у последње вријеме продубљују своје методе за изучавање животне околине, али у суштини остају секторске и уске. Географија, захваљујући свом посебном мјесту међу наукама, овдје има посебну предност, ако буде знала да понуди друштву своје знање у употребљивом облику.

М. Илић у саопштењу: "ЕКОЛОШКИ ПРОЦЕСИ И ГЕОГРАФИЈА" (стр. 110-116), између осталог, истиче да географија као главна и најкомплексниј а наука-наставна дисциплина, која проучава просторне садржаје, има велике могућности и задатке у образовању и васпитању младих и народа у цјелини о нужности очувања животне средине. Географија и географи, користећи резултате других наука и резултате сопствених истраживања, првенствено треба да објасне просторне аспекте нарушавања животне средине, тј. да утврде територијално распрострањење загађивања, интензитет и начин њиховог дјеловања на остале просторне садржаје битне за живот људи. Главни задатак географије на овом плану је синтетички приказ нарушавања еколошке равнотеже у конкретном простору са знаком битних последица и праваца рационалног рјешења проблема.

Р. Давидовић је дао оцјену стања наставе из предмета "ЖИВОТНА СРЕДИНА" на Новосадском универзитету, проучавајући наставне планове и програме (стр. 88-92). Он сматра да је наставни предмет недовољно и науједначено заступљен. Настава се изводи директно или индиректно само на 3 факултета (П р и р о д н о м а т е м а т и ч к о м , Пољопривредном и Медицинском). Аутор сматра да је недопустиво што у

плановима и програмима технолошко-техничких факултета овај предмет није нашао мјеста. Сматра да би овај предмет требало да предаје група стручњака и да настава има карактер интердисциплинарног наставног предмета како би се избјегала понављања истих садржаја и рационализовала настава.

На крају можемо саопштити да је у времену од одржавања овог научног скупа (1988) до публиковања његових резултата (1990) изишла из штампе, од аутора овог приказа, књига под насловом: "УЛОГА ГЕОГРАФИЈЕ У ЗАШТИТИ И УНАПРЕЂЕЊУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ (УВОД У ГЕОКОЛОГИЈУ)", Глас, Бањалука 1990. године и да је на XIII конгресу географа Југославије презентирано саопштење на тему: "МЈЕСТО И УЛОГА ГЕОГРАФИЈЕ У ЕКОЛОГИЈИ", Приштина, септембар 1989. године

Бајо Кривокапић

Нова пољска Општа енциклопедија.

Том I. Државно научно издавачко предузеће (PWN), Варшава 1995.

У времену превирања за нас може бити од значаја како састављачи виде две некадашње (Босна и Херцеговина, Хрватска) и једну садашњу републику претходне Југославије (Црна Гора).

У Предговору уредништво напомиње да је посао започет у мају 1991. године и да је настојало, да без прећуткивања и цензуре, да објективну и актуелну слику првенствено средње и источне Европе. Исто тако наводи да су у Енциклопедији, можда први пут, дата обавештења о конфесионалној структури становништва у појединим земљама. Састављачи Енциклопедије наглашавају да су свесно избегавали да ауторима

(нема потписа ни иницијала!) намећу свој поглед на свет или методолошки став и да обраде имају карактер претходне дијагнозе стања. Самокритички додају да у Енциклопедији свакако има пропуста и да се у текстовима утицај марксистичког новоговора није могао избећи.

Босна и Херцеговина је представљена као јединствена република са 4,400.000 становника (по попису из 1991. г.) званичним српскохрватским језиком и динаром као платежним средством. За појам Босанци дата су два објашњења: 1. да је то општи назив за етнички различите становнике Б и Х, и 2. да су то босански муслимани, муслимански варод у Б и Х. Из историје, није пропуштено да се наведе "да је турска владавина успорила привредни и културни развој Б и Х, и то "да је радикална омладина повезана с "Младом Босном" извршила атентат на представнике аустријских власти" Део најновије прошлости објашњен је овако: " у октобру 1991. г. је скупштина Б и Х прогласила самосталност, која је потврђена референдумом марта 1992. , признање Б и Х од стране Европске заједнице и САД уследило је у априлу исте године. Марта 1992. отпочеле су борбе Срба, који су се и територијално одвојили од Б и Х, против Муслимана и Хрвата, што је праћено етничким чишћењем зарад стварања етнички компензатних регија". За Босну и Херцеговину нису наведени подаци о етничкој и конфесионалној структури становништва, а изостало је и помињање Републике Српске, основане 9. јуна 1992. године.

И Хрватска је описана као јединствена држава са 4,800.000 становника (по попису из 1991. г.) са 80% Хрвата (католика) и 14% Срба (православних), званичним хрватско-српским језиком и куном као платежним

средством. Код појма "хрватски језик" читалац се упућује да у неком од будућих томова погледа одредницу "српскохрватски језик" Хрвати, којих по овој Енциклопедији, око три милиона живи у емиграцији, поглазито у САД, успели су - упркос снажним страним утицајима, оријенталним и мађарским - да очувају етничко-културну самосвојност. У историјском прегледу се, на неколико места, истич хрватско незадовољство административном поделом у Краљевини СХО, "чиме је био издељен хрватски историјски простор" и наглашава се борба Хрватско сељачке странке за стварање (1939) аутономне Хрватске бановине. Оно чиме Хрвати неће бити задовољни јесу оцене у Енциклопедији о Независној Држави Хрватској и о статусу хрватске у СФР Југославији. "Након најезде сила осовине на Југославију, пре него што је потписана капитулација, хрватски националисти су прогласили НДХ; поглавник те државе А. Павелић усвојио је програм елиминасања националних мањина из Хрватске, примењујући према њима политику геноцида". Логори смрти се ту не помињу. И након другог светског рата нису престала хрватска стремљења са властитим државношћу - пише даље у Енциклопедији - "иако су послератни југословенски уставни (последњи из 1974.г) признавали Хрватској значајну осамосталност у оквиру федерације". Последње године су субјективније представљене: "Јуна 1991. Хрватска је прогласила независност чему су се супротставили Срби у Славонији и Крајини, прогласивши отцепљивање од Хрватске; у јуну је дошло до српске преденте, подржане од федералне армије; док су борбе још трајале Хрватска је, у децембру 1991. године, призната од Савезне Републике Немачке, а потом и од других

земаља и примљена у ОУН). "Део Славоније и Крајине остали су у рукама хрватских Срба, што погодује повременим обнављању сукоба" - пише даље у Енциклопедији. Занимљиво је, на пример, да је омашком у делу о музици, у заслужне хрватске композиторе XX века убрајан и Петар Коњевић.

Црна Гора је, по овој Енциклопедији, савезна република у југозападној Југославији. У њој, по подацима из 1989. године, живи 639.000 становника, Црногораца (67%) и Албанаца, док се Срби не помињу. "Након распада СФР Југославије, са Србијом је 1992. створила Савезну Републику Југославију" Црногорци су јужнословенски народ у блиском сродству са

Србима, језик им је српскохрватски, а у већини су православне вере; чувари су традиције и патријархалних облика у друштвеном животу, а живе у устињеним породицама.

Видљив је папор састављача Енциклопедије да нимало једноставну проблематику што објективније представе. Али је исто тако примерно пренебрегавање неизвесних чињеница (Јасеновац и други логори; Република Српска) или благонаклоност према једној страни у етничком сукобу (спомиње се само "српска" а не и хрватска предета, на пример она у западној Херцеговини). Стиче се утисак да су писци одредица свесно избегавали да се послуже неким прецизним оценама датим у исцпном прилогу о процесима интеграције и девинтеграције на тлу претходне Југославије, објављеним пре пуне две године у угледном познањском часопису Српску Народно???" (с. II, р. 1995. о.в.и.е. 177-215).

Душан Дрљача

Ј. Стевић - Буха: ЕВРОПСКА ЕКОНОМСКА ЗАЈЕДНИЦА (Индустрија, пољопривреда и трговина), "Свјетлост", Сарајево 1989. (стр. 203)

Ово је друга књига Ј. Стевић-Буха која третира питање развијених земаља Западне Европе, интегрисаних у оквиру Европске економске заједнице (Европска Унија). Појава и других аутора који се баве сличним проблемима показује да су се стекли шири друштвени услови у којима оваква теме све више привлаче пажњу наших истраживача. Прва књига под насловом "Економска политика ЕЕЗ према земљама у развоју" усмјерена је на аспект утицаја фактора економске политике ЕЕЗ на односе ове друштвено-економске и политичке групе са земљама у развоју. Ова врло вриједна књига путем систематичне и конкретне анализе даје значајна теоријска и практична сазнања, не само о друштвено-економским већ и о економско-географским и геополитичким односима у савременом свијету. Стога је врло интересантна и за географе, поготово за оне који се баве економско-географским и геополитичким проучавањем, што се свакако односи и на ову другу књигу.

Будући да се ради о веома значајној студији из области разматрања општих односа развијених и неразвијених у савременом свијету, мислимо да је боље дати преглед садржаја који ће пружити увид у свеобухватност и суштину обрађене материје.

Прво поглавље "Генеза европског уједињења" се односи на историјски преглед настанка Европске економске заједнице од првих идеја до рађања ЕЕЗ и њеног даљњег развоја, истичући бројне проблеме који је прате.

"Индустријска производња" је друго поглавље ове књиге у коме се разматра мјесто индустријске производње у привредној структури. Овдје се истичу двије фазе развоја европске индустрије: - период прогреса од 1950. до 1973. године и - период успоравања од 1973. до 1985. године.

Након тога, посебна пажња је посвећена анализи узрока заостајања у развоју европске индустрије, гдје се наглашавају као најважнији сљедећи: опадање инвестиција и заостајање научно-техничког и технолошког прогреса у односу на САД и Јапан као главних конкурената, те одсуство зједничке индустријске стратегије и процеса реструктурирања, као и непостојање јединственог тржишта. У оквиру индустријске политике, чији је основни задатак стварање оптималних услова за структурне промјене с циљем отклањања заостајања индустријске производње, назначени су основни правци те политике и заједничка индустријска стратегија. Основни правци индустријске политике усмјерени су на: 1) принцип "либералног тржишта" који подразумева слободну трговину и конкурентске односе као подстицај ефикасности производње и 2) принцип интервенционистичке индустријске политике која подразумева одлучујућу улогу државе у одређеним приоритетним циљевима.

Анализирајући индустријску политику аутор истиче и неке њене слабости, као што су: сигурна понуда, регионална индустријска равнотежа, заштита природне околине за коју се истиче да је најчешће у другом плану. У области стварања заједничке индустријске стратегије донесено је неколико значајних докумената:

- 1970. год. Меморандум о индустријској политици ЕЕЗ,

- 1973. год. Програм индустријске активности ЕЕЗ у области технолошке и индустријске политике, под називом SPINELLI,

- 1984. год. Програм за истраживање и развој у области технологије информације, тзв. програм ESPRIT.

У секторском развоју ЕЕЗ, посебно се истиче као традиционално јака металургија, текстилна и аутомобилска индустрија која се озбиљно суочавају с конкуренцијом новоиндустријализованих земаља. У секторима будућности истакнути су информатика, микроелектроника и телекомуникације, гдје ЕЕЗ још увијек знатно заостаје за САД и Јапаном (нпр. 1984. године производња у области електронике САД су биле на нивоу потреба а Јапан је далеко надмашио своје потребе, док је Европа покривала 88% својих потреба). Сљедеће поглавље је посвећено "Пољопривредној производњи", прво њеном мјесту у постојећој привредној структури и њеном положају према Римском споразуму. Као најважнији фактори кризе кроз које ЕЕЗ пролази већ дужи низ година наводе се сљедећи:

- недовољна ефикасност механизма гаранције,
- структурне промјене и
- монетарне потешкоће.

У погледу кризе пољопривредне производње анализирају се и граничне могућности са аспекта достигнутог нивоа и финансијских и извозних лимита. Рјешења која омогућавају да се ова криза у области пољопривредне производње смањи или потпуно превазиђе, заснивају се на смањењу пољопривредних трошкова у буџету, те на принципу смањења заједничких цијена, па чак и њиховом потпуном укидању. На крају овог поглавља разматрају се модели прилагођавања постојећих механизма

путем система квота /дјеловање на обим производње/ и система самоодговорности /дјеловање на доходак пољопривредних произвођача увођењем његове одговорности/ , да би се завршило са новонасталом дилемом: "да ли је потребна или не нова европска пољопривреда". Посљедње поглавље ове књиге "Трговинска политика" представља унутрашњу и спољнотрговинску политику ЕЕЗ, посебно, однос Римског споразума и ГАТТ-а уз одсуство јединственог унутрашњег тржишта. Односу ЕЕЗ према земљама у развоју дата је, не без разлога значајна пажња. Прво је анализиран однос са придруженим земљама Африке, Кариба и Пацифика на основу конвенција Ломе I, II и III са посебним освртом на трговинску размјену, стабех-систем, сусмин-систем, те стратегију исхране и индустријске сарадње. Послије тога слиједи анализа односа са земљама Средоземља, посебно са земљама Магреба, и анализа односа са земљама Азије и Латинске Америке. Ту је дата и општа шема преференцијала (познат под називом ГСП) која "представља прву конкретну акцију свјетског карактера о диференцираном третану неједнако развијених земаља у међународним размјерама". На основу тога уведене су преференцијалне предности за земље у развоју што је протурирјечило антидискриминационој стратегији као основном опредјељењу ГАТТ-а. Теза о корекцијама међународног тржишног механизма добија све већи значај у околностима повећане неједнакости у савременом економском развоју свијета, али он није дао свој пуни допринос развоју свјетске привреде.

Односи ЕЕЗ са развијеним земљама дати су кроз анализу борбе за смањивање царинских стопа у оквиру Диллонове /1960-62/, Кеннедуеве /1964-

67./, Токијске /1975-79./, и Уругвајске рунде преговора /1987./.

Ова анализа је у односу на анализу односа са земљама у развоју сажетија, иако ништа мање није важно питање дугогодишњих супротстављања ЕЕЗ САД-у, Канади, Јапану и Аустралији. Будући да књига Стевић-Буха третира актуелну проблематику развоја ЕЕЗ и послеријатних економских односа западноевропских земаља са свијетом, зато је и вишеструко употребљива и корисна.

Буро Марпћ

Др Косовка Ристић: РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА I (Евроазија - битна природна обележја). Универзитет у Београду. Београд, 1993. , стр. 1-209. Тираж 250 примјерака. Издање аутора.

Из наслова се могу видјети неке карактеристике стања уџбеника регионалне географије на Универзитету у Београду. Објављује се први дио уџбеника у тиражу од свега 250 примјерака и издању аутора! Да ли је ово одраз ратног времена, у ком је српски народ стајао сам против домаћих сецесиониста и свјетских моћника или и нечег другог? У сваком случају, труд ауторице заслужује велику похвалу како на издавању дефицитарног уџбеника, тако и због увођења назива Евроазија. Овај назив појавио се половином прошлог вијека, али је остао по страни због доминантне улоге Европе у тадашњем свијету. Сад је коначно дошло вријеме да Европа представља оно што у природногеографском погледу и јесте, а то је - највеће полуострво Евроазије (западно од линије ушће Дунава ушће Висле). Док је у физичко географском погледу Евроазија једна јединствена цјелина, дотле је у друштвеногеографском погледу ситуација другачија. Европа има велике унутрашње

друштвеногеографске разлике, а какве су тек исте разлике на огромном простору Азије. Биће веома интересно сачекати други дио уџбеника исте ауторице. Успут напомињемо, да се на Филозофском факултету у Бањој Луци, на Одсеку за географију од школске године 1995/1996, у III години студија, предаје Регионална географија I - Евровизија, са 4 часа наставе и 2 часа вјешби седмично.

У Предговору ауторице истиче, да се ослања на рад истакнутог професора регионалне географије Б.Ж. Милојевића, који је (1956) обрадио Општу регионалну географију света у оквиру четири велике цјелине: 1. Долинске области 2. Високе планине и поларни предели 3. Пустине и степе и 4. Мора, обале и острва.

У уводу истиче величину Евроазије (55 мил. км²) или 37% укупних копнених површина Земље. Изненађује, да ауторица у уводу констатује да Евроазију чине три комплекса, изостављајући четврти по схеми Б.Ж. Милојевића - мора, обале и острва, без којих се не може схватити развој и ширење евроазијских утицаја на остали свијет.

Прво поглавље "Евроазија у геолошкој прошлости" (стр. 9-27) има веома значајну функцију за студенте географије, јер се у њему на веома прикладан начин приказује еволуција Земље, геосинклинале, орогенезе и вањске процесе битне за рељеф наше планете. Појаве чврсте коре у палеозоју, појава пракоонтинента и прве орогенезе су прикладно обрађене. Развој током мезозоика је био мирнији и у њему се јавља значајнији биљни и животињски свијет. То је доба највећих копених животиња - диносауруса, али и њиховог брзог нестанка. Тада се јавља и данашње дрвеће

као храст, буква, бреза, врба и др.

Последње и најкраће геолошко раздобље - Кенозоик са трајањем од око 68 милиона година, најзначајније је за данашњи изглед континента и рељефа Земље. у том добу се из геосинклинале Тетиса издижу током олигоценца (углавном) највеће планинске масе од Пиринеја на западу преко Алпи, Карпата, Динарида, Кавказа, Иранског горја, Памира те Хималаја на јн. те Тјаншане и Алтаја на с. Овај планински масив одвојио је просторе сјеверно од њих и претворио их у аридне и пустињске области.

Плеистоцен или ледено доба је трајао само око 2 милиона година, али због младости је имао велико значење за данашњи изглед великог дијела Земље. Човјек је свједок дилувијума на широким просторствима. Европски инландајс је захватао око 5,8 мил. км². Посљедња фаза дилувијалне глацијације престаје пред 12.000 године, кад наступа отопљење. Глацијација има велике географске посљедице на просторима Евроазије: глацијални рељеф, језера, јужније појава леса и трајно смрзнуто тле.

Поглавље "Веће морфолошке целине" (стр. 29-76) садржи три дијела: Низија или долинске области, Значајније високе планине и Пустине - део аридних предела. Поглавље "Основна климатска обележја" (стр. 77-121) говори о промени климе у прошлости као и факторима који на њу дјелују. Материја је обрађена по схеми: Клима долинских области и клима пустињских предела на конкретним примјерима већих цјелина (источне монсонски предели, пустиња Тар и сл.).

Поглавље "Хидрографска обележја" (стр. 123-169) обрађује Евроазија са поднасловом утицај колиме и река на географски размештај

становништва. Третирају се наравно само највећи или најкарактеристичнији хидрографски објекти (у Европи ријека Рајна, Дунав и Волга; у Азији осам ријека Сибира, Амур, Хоангхе, Јангцејанг, Велики Канал, Ганг, Брахмапутра. Меконг и Инд. Затим велике ријеке и језера Централне и југозападне Азије (Амударја, Сирдарја, Арлско и Каспијско језеро, Тигар, Еуфрат, Мртво море).

Последње поглавље "Биљни и животињски свијет" (стр. 171-204) ноци ове поднасловје: Важније промене у развоју живог света; Биљни свет долињских области нижих ширина (Индонезија, Индокина, Индија и др.); Суптропски предели (Средоземље са главним биљним ознакама). Слиједи: Биљни свет долињских области умерених ширина, западни умерени предели; Житнице Евроазије и Аридне области Азије. Високе планине-биогеографске међе и на крају Тундра. Животињски свијет је обрађен веома сажете.

Општу регионалну географију, у овом случају природногеографски комплекс, може се обрађивати само на великим и карактеристичним примјерима. Са инетересовањем очекујемо други дио овог уџбеника.

Литература садржи 108 јединица, од којих чак 85 совјетских (руских). Топло препоручујемо овај вриједни и ријетки уџбеник регионалне географије Евроазије, студентима и наставницима географије.

Милош Бјеловитић